Cristinel MUNTEANU

NU EXISTĂ SINONIMIE INTERLINGVISTICĂ
(cu referire la sinonimia frazeologică)

În magistralele sale **Lecţii de lingvistică generală**, Eugeniu Coşeriu declara că „în lingvistica mondială e dificil să nu-i datorezi nimic lui Saussure”[1]. În contextul actual, aceste cuvinte i se potrivesc şi savantului român, şi operei lui, „fără cunoaşterea căreia nu se mai poate face astăzi lingvistică, nicăieri în lume”, după cum apreciau şi cei care i-au îngrijit volumul de **Prelegeri şi conferinţe** (Iaşi, 1994). În aceeaşi ordine de idei, ne permitem să anticipăm că lingvistica românească a secolului XXI va fi (şi) coşeriană sau nu va fi deloc, fără să înţelegem prin aceasta că cercetătorul viitorului trebuie să fie un *homo unius linguistae (vel linguisticae)*. Din contra, adevăratul cercetător trebuie să manifeste independenţă în gândire, valorificând în mod creator achiziţiile disciplinei noastre. Se impune însă ca suportul epistemologic pe care se articulează întregul demers să fie unul solid, altminteri efortul duce la concluzii eronate.

O astfel de eroare poate fi considerată şi identificarea „sinonimiei interlingvistice”, care se referă la o pretinsă relaţie de sinonimie între unităţile lingvistice aparţinând unor limbi diferite, de pildă între rom. *casă* şi engl. *house* sau fr. *maison* etc. A considera că între termenii mai multor limbi se poate institui o relaţie de *sinonimie interlingvistică* constituie o eroare pe care lingviştii, în general, o resping[2], dar pe care unii logicieni sau filozofi (începând cu John Locke) o acceptă[3]. Ideea aceasta ar transforma, de exemplu, un lexicon poliglot de termeni tehnici într-un dicţionar de sinonime. În realitate, avem de-a face doar cu echivalenţă în desemnare. Suntem de părere că sinonimia se stabileşte numai între unităţile aceleiaşi limbi, în acord şi cu principiul enunţat de J. Lyons: „toate sensurile recunoscute într-o anumită limbă sunt unice pentru acea limbă şi nu au valabilitate sau relevanţă în afara ei”[4]. Echivalenţa în desemnare reprezintă o condiţie necesară, dar insuficientă pentru sinonimie[5].

O asemenea problemă se rezolvă dacă apelăm la o teorie lingvistică coerentă şi bine fundamentată, cum este cea a savantului Eugeniu Coşeriu. De aceea, în paginile de faţă ne propunem să prezentăm conceptele esenţiale ale marelui lingvist referitoare la conţinutul limbajului. Coşeriu întrebuinţează, în limba germană, doar trei termeni, fiecare bine precizat, pentru cele trei concepte privind conţinutul, corespunzătoare celor trei niveluri ale limbajului (nivelul *universal* [al vorbirii în general], cel *istoric* [al limbilor] şi cel *individual* [al discursului / textului]): *Bezeichnung*

BDD-A20770 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.141 (2026-11-03 20:26:25 UTC)

(desemnarea, referinţa sau denotatul[6]), *Bedeutung* (semnificaţia sau semnificatul) şi *Sinn* (sensul sau înţelesul)[7].

Desemnarea reprezintă „referinţa la faptele extralingvistice şi chiar la faptele lingvistice ca aparţinând realităţii", „ceea ce e comun tuturor limbilor"[8]. Din perspectiva conţinutului de limbă, limbile nu se pot compara „decât cu *tertium comparationis* şi acest *tertium comparationis* este totdeauna *desemnarea*"[9]. Nu întotdeauna desemnarea corespunde unui semnificat de limbă, căci uneori poate fi „metaforică"[10], de exemplu atunci când indicăm, în glumă, o persoană de culoare cu un calificativ nefiresc „Priveşte, blondul!". Coincidenţă totală între desemnare şi semnificaţie nu există decât „în limbile artificiale sau logice, sau universale"[11], ori cu privire la termenii tehnici, în ştiinţă.

Semnificatul sau semnificaţia „este conţinutul unui semn sau al unei expresii, dat într-o limbă exclusiv prin intermediul limbii înseşi"[12]. Într-un text sau discurs semnificaţia nu apare ca atare, ci se prezintă ca fiind „deja determinată de desemnare"[13], ea nefiind altceva decât însumarea tuturor posibilităţilor de desemnare dintr-o limbă. Când se traduce dintr-o limbă în alta, se traduce sensul, şi nu semnificaţia.

În concepţia lui E. Coşeriu, *sensul* (sau *înţelesul*) este un termen folosit pentru a desemna „conţinutul propriu al unui text, adică ceea ce textul exprimă dincolo de (sau prin) desemnare şi semnificat"[14]. Evident că, după cum semnificatul uneori poate să coincidă cu desemnarea, şi sensul poate să coincidă cu semnificatul, dar în acest caz sensul textului va fi pur „comunicativ", informativ, şi nu artistic[15]. Când, în schimb, se interpretează textele literare, nu se interpretează semnificaţia (sau semnificatul, dat de limbă), ci se consideră că „desemnarea şi semnificaţia, împreună sunt din nou un semn cu un conţinut de ordin superior, conţinutul pe care-l numim *sens*"[16]. Aceasta face ca planul sensului să fie „dublu semiotic"[17]. Numai limbajul „are aceste două dimensiuni semiotice, adică ceea ce este semn cu semnificaţie, adică cu *signifiant* şi *signifié*, devine din nou un *signifiant* pentru altă expresie"[18], reprezentând, practic, *conţinutul textului.* Uneori sensul nu se relevă prea uşor, după cum demonstrează Coşeriu, bunăoară în analizele sale asupra scrierilor lui Kafka.

În consecinţă, revenind la problema sinonimiei interlingvistice, aşa cum a fost concepută de diverşi cercetători, trebuie spus că aceasta şi-ar găsi locul doar la nivelul universal, unde conţinutul apare ca desemnare, însă a numi *sinonimie* echivalenţa sau coincidenţa în desemnare reprezintă un abuz. Cu totul alta este situaţia cuvintelor împrumutate, căci acestea se adaptează sistemului şi există doar prin relaţiile (inclusiv relaţia de sinonimie) şi opoziţiile cu cuvintele care le sunt asociate, „la fel ca oricare semn autohton"[19]. Merită să

BDD-A20770 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.141 (2026-11-03 20:26:25 UTC)

se discute despre sinonimie la nivel universal numai în măsura în care ea reprezintă una dintre universaliile lingvistice[20]. Reiese acest lucru şi din afirmaţia lui M. Bucă: „Sinonimia face parte din[tre] categoriile semasiologice proprii tuturor limbilor”[21]. Totodată, având în vedere că E. Coşeriu împarte *universaliile esenţiale* în universalii *necesare* şi universalii *posibile*[22], se poate susţine că *sinonimia este una dintre universaliile posibile* ale limbajului.

Dintr-o altă perspectivă, nivelul universal interesează sinonimia intralingvistică cu privire la problema împrumuturilor, a calcului frazeologic, în paralel cu fenomenul poligenezei, şi asta pentru că deseori se întâmplă ca expresii împrumutate sau calchiate să intre în relaţie de sinonimie cu altă expresie sau cu alte expresii din limba de adopţie. Nivelul universal se caracterizează prin „anumite principii ale gândirii valabile pentru umanitate în general şi referinţa constantă la faptele extralingvistice: contexte obiective, situaţii, cunoaşterea generală a «lumii»”[23]. Astfel se explică de ce unele unităţi frazeologice sunt împrumutate cu uşurinţă. De pildă, frazeologismul *a i se îneca* (cuiva) *corăbiile* (de provenienţă străină[24]), ce se spune în legătură cu cineva deprimat, abătut, a devenit sinonimă în limba română cu expresiile idiomatice *a nu-i fi* (cuiva) *boii acasă* sau *a nu fi în apele sale.*

Aşadar, fenomenul trebuie privit doar ca posibilitate pentru sinonimia „intralingvistică” (singura cu adevărat valabilă), numai dacă o unitate frazeologică este adoptată şi adaptată (calchiată) la structura unei limbi, în virtutea acestor posibilităţi universale ale vorbirii. Este edificator, în acest sens, exemplul oferit de Petru Zugun, pe care ne permitem să-l citãm aici: „Menţinerea, în echivalare, a expresiilor, când este pe deplin motivată prin înţelegerea ei şi prin satisfacerea nevoii de expresivitate, îmbogăţeşte limba. Astfel, echivalarea românească prin expresia a *săpa cu hârleţul în mare* «a irosi timp şi eforturi», a expresiei corespunzătoare din italiană (în traducerea lui Aurel Covaci din *Pentameronul* lui Giambatista Basile), trebuie apreciată ca mai izbutită decât ar fi fost sinonimizarea [adică echivalarea, n.n. – *C.M.*] ei prin expresiile specific româneşti *a tăia frunză la câini* sau *a umbla de frunza frăsinelului* (în limbajul lui Ion Creangă)”[25]. Dacă expresia *a săpa cu hârleţul în mare* nu ar rămâne în stadiul de *hapax* şi s-ar impune în româneşte, atunci ea ar ajunge sinonimă cu cele existente în limba noastră, dintre care ar trebui amintită şi *a căra apă la fântână*[26].

În continuarea celor expuse deja şi pentru a confirma justeţea opiniei lui P. Zugun, prezentăm următorul exemplu. Într-o formă identică expresiei româneşti, am descoperit sintagma *a căra apă la fântână* la scriitorul englez (de origine americană) Henry James: „to espouse a paragon of wisdom would be but *to carry water to the fountain* [‘a susţine un model de înţelepciune n-ar

BDD-A20770 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.141 (2026-11-03 20:26:25 UTC)

fi altceva decât *să cari apă la fântână*']"[27]. Este surprinzător, deoarece această expresie nu există în dicţionarele englezeşti. O lucrare de referinţă în acest domeniu[28], dicţionarul lui Apperson, care dă primele atestări pentru „the English proverbs and proverbial phrases", nu o înregistrează. Singura formă asemănătoare pe care o găsim aici (şi acum începe o mică aventură lexicografică) este, ca imagine a inutilităţii, *to cast water into the sea* 'a arunca apă în mare', cu varianta *~ into the Thames* '~ în Tamisa', atestată încă din 1509 (cea cu Tamisa apare încă din 1377)[29]. Apperson citează şi o formă din Ovidiu: „*His qui contentus non est, in mare fundat aquas*"[30]; vom reţine că o descoperă şi într-o traducere a cărţii lui Cervantes, **Don Quijote**, de pe la 1654, făcută de un oarecare Gayton. Expresia *a vărsa / turna / arunca apă în mare* întăreşte ideea de la care am pornit, întrucât nici traducătorii români (nici cei străini) nu s-au sfiit să o traducă *mot à mot*. Ea s-ar fi cuvenit să figureze în dicţionarele noastre de expresii. Într-o primă traducere românească integrală a cărţii lui Cervantes (**Don Quijote de la Mancha**, Bucureşti, 1969), realizată de Ion Frunzetti şi Edgar Papu, prima replică din capitolul XXIII este: „– Am auzit întotdeauna spunându-se, Sancho, că *a face bine unor oameni de nimica e ca şi cum ai turna apă în mare*". Cu siguranţă, este o traducere fidelă a originalului spaniol, iar englezii procedează la fel într-o clasică traducere: „Sancho, I have always heard it said, that *to do a kindness to clowns is like throwing water into the sea*" (Miguel de Cervantes Saavedra, **Don Quixote**, Wordsworth Editions Ltd, 1993, p. 140 [versiunea englezească, aparţinând lui P. A. Motteux, datează de pe la 1700-1703]). Cele spuse de noi sunt confirmate şi de cea mai recentă traducere românească a aceluiaşi roman (Miguel de Cervantes, **Don Quijote de la Mancha** [traducere din spaniolă, cuvânt înainte, cronologie, note şi comentarii de Sorin Mărculescu], Editura Paralela 45, Piteşti, 2004): „– Am auzit mereu zicându-se, Sancho, că, de faci bine mojicimii, *apă-arunci de-a surda-n mare*" (*op. cit.*, p. 223)[31]. Contextul, surprins de Cervantes, era mai larg, căci în Evul Mediu expresia circula în latină sub forma *In mare fundit aquam qui corrigit insipientes* ('Varsă apă în mare acela care vrea să-i îndrepte pe cei lipsiţi de minte'), dar şi prescurtat, ca secţionare a unui enunţ bimembru, *In mare fundis aquam*[32]. Însă expresia vizată a pătruns în limba română pe cale livrescă mult mai devreme, fiindcă o descoperim în cel mai vechi manuscris al cărţii populare **Floarea darurilor** (datat cam pe la 1592-1604, găsit la Putna): „Că cine dă oamenilor ce nu-s şi credincioşi şi nu-ţ trebuiesc de vrun lucru, aceaea easte perită, ca şi [= cum] *leapedzi apă în mare*" (**Cărţi populare. I. Floarea darurilor. Sindipa**, Editura Minerva, Bucureşti, 1996, p. 136 – textul este îngrijit şi prefaţat

BDD-A20770 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.141 (2026-11-03 20:26:25 UTC)

de cercetătoarea Alexandra Moraru). Pentru a exprima aceeaşi idee există inovaţii stilistice şi în textele altor scriitori. În romanul lui Eugen Barbu, **Groapa**, naratorul comentează, după ce un părinte îşi ceartă copilul: „Vorbele *cădeau ca ploaia în baltă*". O imagine asemănătoare întâlnim şi la Eminescu, în poezia *Epigonii*: „Noi cârpim cerul cu stele, noi *mânjim marea cu valuri*".

În încheiere, facem următoarele observaţii:

[1] În lingvistica modernă termenul *sinonimie* a ajuns să fie utilizat într-o accepţie mai largă, extinzându-se şi la celelalte niveluri / compartimente ale limbii, nu doar cu referire la unităţile lexicale. A ajuns, prin urmare, să se vorbească despre sinonimie fonetică, morfologică, gramaticală etc., categorii acceptabile, de vreme ce rămânem în interiorul aceleiaşi limbi.

[2] Termenul de *sinonimie interlingvistică* a apărut în limbajul logicienilor şi al traducătorilor. Lingvistul nu-şi permite să-l utilizeze, după cum nici nu întrebuinţează termeni ca *antonimie / paronimie / omonimie / polisemie interlingvistică*. Factorul semantic reprezintă un criteriu de organizare a vocabularului, dar numai pentru fiecare limbă în parte, chiar dacă menţionatele categorii semasiologice caracterizează (ca universalii) toate limbile.

[3] Întrucât nu acceptăm existenţa *sinonimiei interlingvistice* (nici a conceptului şi nici a termenului), sintagma *sinonimie intralingvistică* devine tautologică. Există *sinonimie* şi nimic altceva.

NOTE

[1] Eugeniu Coşeriu, *Lecţii de lingvistică generală*, Editura Arc, Chişinău, 2000, p. 118.

[2] Totuşi, vezi Mariana Andrei, *Sinonimia frazeologică şi lexico-frazeologică în limba română*, Editura Universităţii din Piteşti, 2003, p. 17 şi p. 30.

[3] Vezi Ioan-Lucian Popa, *Un model integrator al situaţiei de sinonimie* (teză de doctorat nepublicată), Iaşi, 2003, p. 97-99.

[4] John Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1995, p. 70.

[5] Cf. Lyons, *Introducere*, p. 479. Acelaşi lucru îl susţine şi Narcisa Forăscu (vezi Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, *Limba română contemporană. Lexicul*, Editura Humanitas Educaţional, Bucureşti, 2005, p. 99).

[6] Echivalările în româneşte îi aparţin lui Coşeriu şi uneori traducătorilor.

[7] Termenii reflectă principiul lui Coşeriu în *terminologie*: „să transform în *termen* ceea ce există deja în vorbirea curentă" (Eugeniu Coşeriu, *Lingvistica integrală*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996, p. 55).

[8] *Ibid*., p. 54.

[9] *Ibid*., p. 59.

[10] Coşeriu, *Lecţii...*, p. 246.

[11] Eugen Coşeriu, *Prelegeri şi conferinţe (1992-1993)*, Iaşi, 1994, p. 40.

[12] Coşeriu, *Lecţii...*, p. 246.

[13] Coşeriu, *Lingvistica...*, p. 56.

[14] Coşeriu, *Lecţii...*, p. 246. Altfel spus, sensul este „conţinutul specific al unui act de vorbire sau al unui complex de acte de vorbire, adică al unui discurs" (Coşeriu, *Lingvistica...*, p. 54).

[15] Coşeriu, *Lecţii*, p. 247.

[16] Coşeriu, *Prelegeri...*, p. 41.

BDD-A20770 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.141 (2026-11-03 20:26:25 UTC)

[17] Coşeriu, *Lecţii...*, p. 247.

[18] Coşeriu, *Lingvistica...*, p. 58.

[19] Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, p. 46.

[20] Deşi Coşeriu atrage atenţia că nivelul universal nu este acelaşi lucru cu universaliile lingvistice (Coşeriu, *Lingvistica...*, p. 140).

[21] Marin Bucă, Ivan Evseev, *Probleme de semasiologie*, Editura Facla, Timişoara, 1976, p. 118.

[22] Coşeriu, *Lingvistica...*, p. 40.

[23] Coşeriu, *Lecţii...*, p. 239.

[24] Cel mai probabil din turcă, după cum ne-a comunicat şi un informator din Brăila (Iuseim Egevit, 19 ani în 2005): *Kara Denizde gemilerin batâmî* 'ţi s-au înecat corăbiile la Marea Neagră'.

[25] Petru Zugun, *Lexicologia limbii române*, Editura Tehnopress, Iaşi, 2000, p. 36. O expresie similară, vizând inutilitatea unei acţiuni, există şi în spaniolă: *cavar en el agua*.

[26] Pentru care vezi Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii româneşti* (ediţia a II-a), Editura Institutul European, 2001, p. 137.

[27] Cf. *The New Penguin English Dictionary*, Penguin Books, 2001, p. 1010, s.v. *paragon*.

[28] G. L. Apperson, *Dictionary of Proverbs*, Wordsworth Editions Ltd., 1993.

[29] Este interesant că, pentru aceeaşi idee a inutilităţii, maghiara are frazeologismul (redat în româneşte *ad litteram*) *a căra apă în Dunăre* (cf. Ametista Evseev, *Structura expresiilor frazeologice în limbile rusă şi română* (rezumatul tezei de doctorat), Universitatea din Bucureşti, 1979, p. 6).

[30] G. L. Apperson, *op. cit.*, p. 84.

[31] Tălmăcirea este cam pleonastică, dar intenţia traducătorului se explică prin nota 438, de la aceeaşi pagină: „Proverb cunoscut, «echar agua en la mar», a da cui are sau a face ceva inutil. De remarcat succesiunea a două octosilabe trohaice". De altfel, precizările din *Nota traducătorului* sunt sugestive: „Foarte numeroasele proverbe, una din extraordinarele surse ale umorului în *Don Ouijote*, mai ales în gura lui Sancho Panza, le-am tradus în înţelesul strict al termenului, nu le-am echivalat, păstrându-le, ori de câte ori a fost cazul, structura ritmică, asonanţele sau rimele […], calchiind uneori chiar expresii idiomatice care mi s-au părut perfect inteligibile, totul fiind consemnat în note", p. V-VII.

[32] Eugen Munteanu, Lucia-Gabriela Munteanu, *Aeterna latinitas. Mică enciclopedie a gândirii europene în expresie latină*, Editura Polirom, Iaşi, 1996, p. 123.

BDD-A20770 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.141 (2026-11-03 20:26:25 UTC)